

Cukrovou třtinu (*Saccharum officinarum*) využívají lidé v tropech celého světa jednak k výrobě cukru, ale také k přímé konzumaci. Proto ji kupříkladu na Madagaskaru (na snímku) pěstují i přímo ve vesnicích na svých zahrádkách. Snímek © Romana Rybková.

Rostliny C₄

1. Jak a proč vznikly a jak fungují

Tímto akronymickým a pro mnohé jistě i tajemným pojmem označují fyziologové skupinu rostlin, jejichž příjem CO₂ a mnohé další vlastnosti se liší od většiny ostatních rostlin. Proč vlastně metabolismus C₄ vznikl? Jaké důsledky přináší svým nositelům a celým společenstvům?

Pojem fotosyntéza vyvolává u mnoha lidí představu procesu, ve kterém vzniká kyslík. Přestože typů fotosyntézy je mnoho, ta oxýgeninná je dnes na Zemi nejrozšířenější a pro naši existenci zcela zásadní. Rostliny při fotosyntéze pohlcují světlo (přesněji záření v rozsahu vlnových délek asi 400–700 nm) a s pomocí jeho energie zabudovávají anorganický oxid uhličitý (CO₂) do organických složek svého těla. Fotosyntéza rostlin je složitý a několikastupňový proces. Zaměříme se pouze na části související s příjmem oxidu uhličitého, které nejvíce odrážejí právě odlišnosti rostlin C₄.

U „běžných“ rostlin, řas a sinic je CO₂ biologicky vázán prostřednictvím enzymu ribulosa-1,5-bisfosfátkarboxyláza/oxygenáza ne-

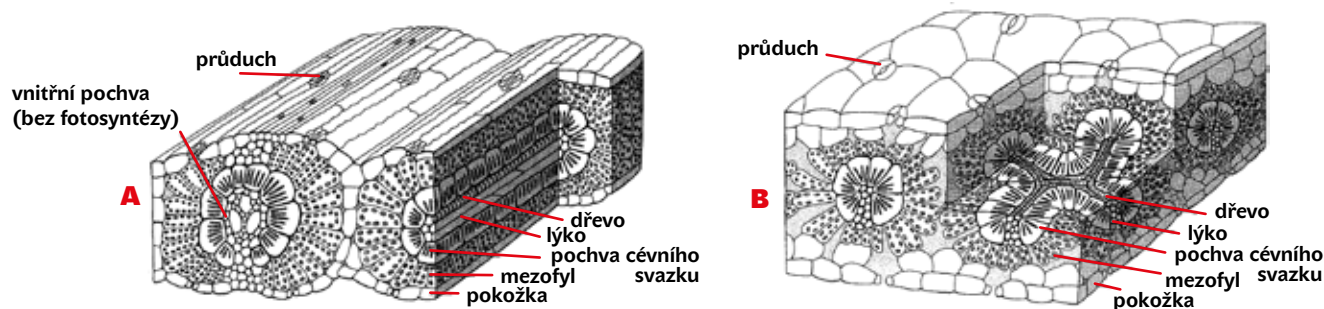
boli Rubisco. Prvním stabilním produktem fotosyntézy u těchto rostlin je tříuhlíkatá látka, a proto jim fyziologové říkají C₃. Rubisco je evolučně velmi starý enzym a v době jeho vzniku panovaly zcela jiné podmínky než dnes. Především bylo v atmosféře mnohonásobně víc CO₂. Proto se neprojevovala nevýhoda dvojfunkčnosti enzymu, která je zřejmě z jeho názvu a která jeho účinnost v dnešních podmínkách výrazně omezuje. Enzym totiž kromě CO₂ (karboxylace) váže i kyslík (oxýgenace) – tím více, čím více kyslíku a méně oxidu uhličitého je v jeho okolí přítomno. Navázáním O₂ však vzniká „špatný produkt“ – glykolát – a uhlík v něm je zachráněn jen ze dvou třetin v energeticky náročném procesu nazývaném fotorespirace. Poslední třetina je odbourána až na oxid uhličitý, který je vydán zpět do mezibuněčného vzduchu.

Fotorespirace je složitou kaskádou reakcí – uhlík v glykolátu prochází řadou přeměn, až se z části (2/3) stává opět tříuhlíkatá látka – regulérní produkt asimilace CO₂. Zajímavé

JIRÍ KUBÁSEK

RNDr. Jiří Kubásek (*1979) vystudoval Biologickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Na Přírodovědecké fakultě JU se jako doktorand zabýval fyziologií fotosyntézy, rostlinami C₄ a mechorostry. Krátce se živil jako statistik v komerční firmě, nyní pracuje v Centru výzkumu globální změny AV ČR.

je, že k „úspěšnému zachraňovacímu procesu uhlíku“, kterým fotorespirace je, je třeba spolupráce tří buněčných organel – chloroplastu, mitochondrie a peroxizomu. Fotorespirace se tedy navenek podobá dýchání, které je však vázáno jen na světlo (a běžící fotosyntézu). Odtud jeho jméno.

Záměnnost kyslíku a oxidu uhličitého u Rubisco zákonitě nebyla na překážku v době vzniku fotosyntézy, v prahorách, kdy CO_2 tvořil hlavní složku atmosféry. Oxygenace byla zanedbatelná i v době, kdy byla koncentrace CO_2 několikanásobná, než je dnes. Rubisco totiž mnohem ochotněji váže CO_2 než kyslík (říkáme, že má k CO_2 větší afinitu). Navíc se CO_2 ve vodě (buňkách) rozpouští asi $50\times$ lépe než kyslík.

Takřka kritickou se situace stala až koncem třetihor (před několika miliony let) a hlavně ve čtvrtohorách. V této době už byla většina oxidu uhličitého ze vzduchu vázána ve vápencích, uhlí, ropě a živých i odumřelých tělech organismů a fotosyntézou zaměněna ve vzduchu za kyslík. Připomeňme, že tento kyslík nevzniká v rostlinách štěpením CO_2 , nýbrž vody. Nejméně CO_2 , pokud dnes víme, bylo ve vzduchu během dob ledových, přibližně pouhé 0,02 % objemu. Naopak v dobách meziledových jeho obsah vzrůstal asi o třetinu (patrně hlavně díky uvolňování CO_2 rozpuštěného v oceánech). Dnes je ve vzduchu CO_2 trochu více – 0,039 % objemu – a jak známo dále stoupá. Pro rostliny je to však stále málo, uvážíme-li, že koncentrace kyslíku ve volné atmosféře je skoro $600\times$ vyšší než oxidu uhličitého (21 % oproti 0,039 %). Při této situaci jednak není Rubisco nasyceno (nepracuje svou maximální rychlostí), jednak fotorespirací prochází kolem 20–40 % uhlíku získaného fotosyntézou, který se dostal do **špatného produktu – glykolátu**. To představuje energetické plýtvání a část CO_2 se vrací zpět do atmosféry. Rychlost oxygenace (a tudíž i ztrátové fotorespirace) navíc vzrůstá s teplotou. Souvisí to jak s vlastnostmi enzymu Rubisco, tak s rozpustností kyslíku a oxidu uhličitého ve vodě (buněčných tekutinách).

Fotorespirace však má pro rostlinu i svůj přínos. Stala se dnes důležitým odpadním kanálem pro přebytečnou světelnou energii. Tu sice v podmínkách nedostatku CO_2

proměňuje zčásti v neužitečné teplo, ale tím zároveň chrání fotosyntetický aparát před poškozením. Krom toho má svoji úlohu v dusíkovém metabolismu.

Vynález C_4

Záměnnost kyslíku za oxid uhličitý u enzymu Rubisco začala rostliny ve velké míře omezovat zřejmě v miocénu, středních třetihorách, tedy asi před 10 miliony lety. Tenkrát poprvé (pokud dnes víme) klesla koncentrace CO_2 pod 0,05 % objemu vzduchu a oxygenace tak dosáhla téměř současných hodnot. Jak se rostlinám C_4 podařilo handicap v podobě fotorespirace zmírnit?

Možností by bylo více. Co třeba nahradit Rubisco enzymem obdařeným jen karboxylační aktivitou, tedy vázícím jen CO_2 ? Taková záměna nebo vylepšení klíčového enzymu se však přírodě nikdy nepovedla. Navíc, ač se to třeba nezdá, času na to bylo velmi málo – co je desítky milionů let problémů proti třem miliardám, kdy to fungovalo dobře. Řešení se přesto našlo, nicméně poněkud kompromisní.

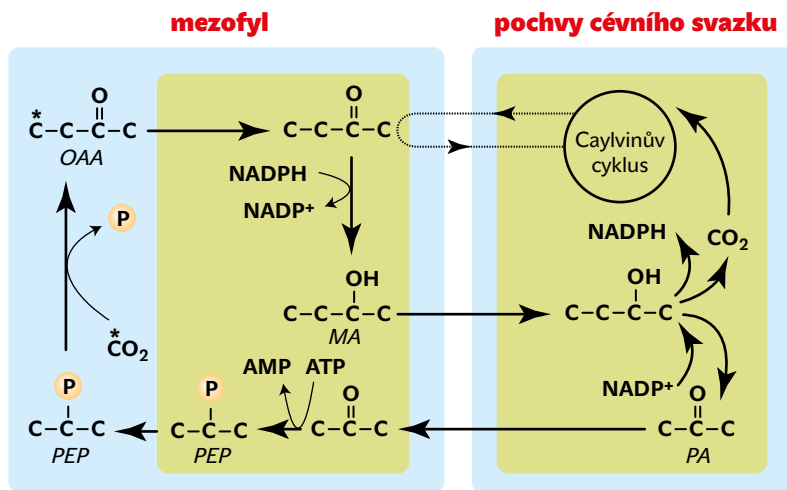
Když se snížila koncentrace CO_2 v atmosféře Země, nešlo by alespoň zvýšit koncentraci CO_2 v místě, kde se nachází Rubisco? Tím by se oxygenace částečně nebo skoro úplně potlačila. Vytváření koncentračních gradientů je pro živé tvory typické – je to vlastně hlavní funkce biologických membrán a přenašečů v nich. U mnohých skupin řas a sinic nacházíme celou řadu pump, které pumpují oxid uhličitý přes membrány a koncentrují ho uvnitř daného prostoru. Nás však bude zajímat ta, která vedla ke vzniku suchozemských C_4 rostlin.

Jde o spolupráci dvou anatomicky a biochemicky odlišných typů buněk. Ty, které obklopují cévní svazky (buňky pochev cévních svazků), obsahují Rubisco a přijímají CO_2 jako ostatní rostliny. Buňky vnější (mezofylové) zajišťují příjem atmosférického CO_2 a předávají ho ve vázané podobě buňkám poševní. V nich je molekula CO_2 asimilována Rubisco. Důležité je, že mezofylové buňky váží CO_2 jiným enzymem, který nejeví oxygenační aktivitu, je rychlejší a navíc má k CO_2 vyšší příchýlnost. Jmenuje se fosfoenolpyruvátkarboxyláza (PEPc), protože váže CO_2 na tříuhlíkatý fosfoenolpyruvát, čímž vzniká čtyřuhlíkatý oxalacetát (obr. 2). Podle počtu uhlíků v oxalacetátu vznikl název metabolismus C_4 .

PEPc je podobně jako Rubisco velmi starý enzym, který plní různé funkce, a to nejen

1. Schéma věnčité anatomie u prosa vláskovitého (*Panicum capillare*, A) a dvouděložné lebedy růžové (*Atriplex rosea*, B). V listech rostlin C_4 je naprostá většina mezofylových buněk v kontaktu (a metabolickém spojení) s buňkami pochev cévních svazků. Zjednodušené schéma biochemických reakcí a výměny metabolitů mezi těmito typy buněk ukazuje obr. 2. Upraveno podle Sage a Monson, 1999.

← Šachor papírodárný (*Cyperus papyrus*), rostlina C_4 , kterou staří Egypťané využívali k výrobě papyru. Snímek © Romana Rybková.

2. Zjednodušené schéma nejběžnějšího typu metabolismu C_4 . Molekula CO_2 hydratovaná v cytoplasmě mezofylové buňky je navázána prostřednictvím enzymu fosfoenolpyruvát karboxylázy na fosfoenolpyruvát, čímž vznikne oxalacetát. Ten putuje do chloroplastu, kde se redukuje na malát za současné oxidace NADPH na $NADP^+$. Malát putuje pasivně po koncentračním gradientu do chloroplastu poševní buňky. Tam se od něj odštěpí molekula CO_2 a zároveň se znovu redukuje NADP⁺ na NADPH. Uvolňovaný CO_2 se v buňce hromadí a je přijímán enzymem Rubisco. Ten stojí na počátku Calvinova cyklu, který redukuje CO_2 až na cukry. Odštěpením oxidu uhličitého od malátu vzniká pyruvát, který se opět pasivně vrací do chloroplastu mezofylu. Aby z pyruvátu opět vznikl fosfoenolpyruvát – příjemce CO_2 v nové „otáčce cyklu C_4 “ –, je třeba energie dvou molekul ATP. Toto je místo energetické spotřeby pumpy C_4 . Přerušované šipky od Calvinova cyklu naznačují část metabolitů, které se zpracovávají v mezofylu a slouží ke koordinaci obou typů buněk. Upraveno podle Sawers a další, 2007.

v rostlinách. Je například nepostradatelný při otevírání průduchů a k vytváření metabolické rovnováhy mezi organelami (chloroplasty a mitochondriemi) – poskytuje uhlík

Tab. I.: Přehled taxonomického zastoupení rostlin C_4 . Údaje pocházejí z r. 1999, dnes budou pravděpodobně mnohé hodnoty nepatrně vyšší. Číslo označená + jsou pravděpodobně podhodnocena. Procenta jsou mnohdy silně zaokrouhlena.

Čeleď	počet a procento rodů C_4	počet a procento druhů C_4	což tvoří % známých druhů C_4
dvouděložné			
hvězdnicovité (Asteraceae)	8/1	150/1	2,0
kaparovité (Capparidaceae)	1/3	2+/ <1	0,2
kosmatcovaté (Aizoaceae)	5/4	cca 30/1	0,4
laskavcovité (Amaranthaceae)	13/18	cca 250/25	3,0
hvozdíkovité (Caryophyllaceae)	1/1	50/2	0,6
merlíkovité (Chenopodiaceae)	45/43	cca 550/39	7,0
Molluginaceae	2/14	4+/ 3	0,2
nocenkovité (Nyctaginaceae)	3/9	5+/ 1	0,3
šruchovité (Portulacaceae)	2/10	70/16	0,9
prýšcovité (Euphorbiaceae)	1/ <1	250/5	3,0
kacibovité (Zygophyllaceae)	3/10	cca 50/21	0,7
rdesnovité (Polygonaceae)	1/2	80/7	1,0
brutnákovité (Boraginaceae)	1/ <1	6+/ <1	0,2
paznechtníkovité (Acanthaceae)	1/ <1	80/3	1,0
krtičnickovité (Scrophulariaceae)	1/ <1	14/1	0,2
Gisekiaceae	1/bez údajů	4/bez údajů	0,1
celkem	90	cca 1 600	21
jednoděložné			
voďankovité (Hydrocharitaceae)	1/6	1+/ 1	0,1
šachorovité (Cyperaceae)	28/21	1 330/27	18,0
lipnicovité (Poaceae)	372/47	cca 4 600/46	61,0
celkem	401	cca 6 000	79,0
celkem	průměrně 91	cca 7 600	100

v podobě kyseliny jablečné pro mitochondriální metabolismus. V rostlinách C_4 se navíc ukázala jeho vhodnost pro příjem CO_2 ze vzduchu v případech, že v něm je CO_2 málo. Rostliny C_4 tedy ke svému vzniku nepotřebovaly vlastně téměř nic nového. Snad proto se v geologickém čase objevují celkem náhle.

Evoluce syndromu C_4

Současná představa vývoje syndromu C_4 se opírá zejména o pozorování druhů, jež vykročily směrem k břehům C_4 , kterých ovšem ještě nedosáhly (např. rod *Flaveria* z čeledi hvězdnicovitých). Zbývá jim ještě různé dlouhá cesta ukazující evoluci v akci. Jeden scénář vzniku syndromu C_4 je tento:

1. Zdvojí se řada genů, což je (nejen) u rostlin běžné. Jedna kopie plní svůj účel, druhá může mutovat k nové nebo pozměněné funkci, která se může časem hodit.
2. Zhoustne žilnatina listů a posléze se vytvoří věčnitá anatomie. Zvýší se tím podíl cév vedoucích vodu do listu. Dělají to i C_3 druhy suchých oblastí.
3. Zvýší se množství chloroplastů v pochvách cévních svazků (jen u trav). Trávy C_3 v nich jinak skoro žádné nemají (žilky jsou průsvitné). Jsou-li však žilky hodně husté, hodně světla listem prosvítá, což snižuje fotosyntézu, a tím i konkurenční sílu druhu.
4. Posílí se transport glykolátu do pochev cévních svazků. Fotorespirace v mezofylu je tím omezena, což zlepší příjem CO_2 ze vzduchu při jeho nižších koncentracích. Toto je typická vlastnost mnohých dnešních druhů přechodných mezi C_3 a C_4 .
5. Zvýší se aktivita PEPCase v mezofylu i dalších enzymů. Výsledkem bude „pumpování“ vázaného CO_2 do buněk cévních pochev.
6. Vznikne kontakt mezi mezofylovými buňkami a buňkami cévních pochev, které budou spojeny četnými plazmodezmy a zároveň izolované korkem, aby plynň CO_2 neutíkal.
7. Systém se „doladí“. Např. se potlačí Rubisco v mezofylových buňkách, kde se stává zbytečným, protože PEPCase váže CO_2 účinněji. Tento pohled je notně zjednodušený a navíc jen jeden z možných. Za povšimnutí stojí, že časnější kroky nesou rostlině výhodu samy o sobě i bez vyhlídky vzniku fotosyntézy C_4 a pozdější fáze jsou zase nutnými nebo pravděpodobnými důsledky těch dřívějších. Vývoj pumpy C_4 – a to je důležité – tedy mohl být postupný. Nejprve se objevil sklon k recyklování CO_2 z fotorespirace. Postupně se pumpa vylepšovala, až u vyšších rostlin vedla k vzniku druhů C_4 , jak je známe dnes. Přitom Rubisco pracovalo nerušeně dále, jen mu bylo postupně „přilepšováno“.

Nic není zadarmo

Proč tedy mechanismus C_4 neprovzdují všechny rostliny? Proč ty, které to umí, nevylučují druhy C_3 ? Proč dnes nejsou jen rostliny C_4 ?

Jednoduchá odpověď: Protože pumpa C_4 řeší kauzu Rubisco jen částečně. Složitější odpověď: Kdyby nebyla oxygenace, rostliny C_3 by potřebovaly k navázání jedné mo-

lekuly CO_2 , 3 molekuly ATP (univerzálního energetického platidla buňky) a 2 molekuly NADPH (reduktant). Rostliny C_4 to samé a navíc 2 ATP na zajištění funkce pumpy CO_2 , dohromady 5 ATP. Zdálo by se tedy, že rostliny C_4 jsou vždy v nevýhodě, protože méně účinně využívají světlo (s pomocí jehož energie se vytváří ATP i NADPH). Hodnota ATP pro druhy C_3 je však v přírodě vždy vyšší právě kvůli vázání kyslíku a složitému zachraňování části látek takto vzniklých. Při podílu fotorespirace asi 30 % fotosyntézy je to právě 5 ATP jako u rostlin C_4 . Ve výsledku se tedy metabolismus C_4 vyplácí v případě, že fotorespirace rostlin C_3 činí asi třetinu fotosyntézy a více. V opačném případě (fotorespirace menší než 1/3 čisté fotosyntézy) jsou náklady na provoz pumpy C_4 větší než zisk, který přinese. (Jakým podmínkám tato situace odpovídá v přírodě a kde druhy C_4 přednostně rostou, si řekneme v dalším díle.)

Kdy a u kterých skupin se fotosyntéza C_4 objevuje?

Výzkum DNA ukázal, že rostliny C_4 vznikly vícekrát nezávisle. Zatímco v knize *Plant Biology* z r. 1999 se píše o nejméně 31 počátcích, Rowan Sage ve svém článku o evoluci rostlin C_4 z r. 2004 uvádí již 45 až 48 nezávislých vzniků! Výzkum běží rychle kupředu a výsledky jistě nejsou definitivní. Co se však

už dnes jeví zřejmé, je jakási náchylnost rostlin C_3 stát se C_4 .

Čím je věda „dál“, tím soudobějšími rostliny C_4 shledává. Extrémní odhady jsou např. prvohorní karbon (asi před 300 miliony let) – v době, ve které (jak dnes víme) nebyly ještě kvetoucí rostliny. Ještě r. 1999 najdeme mutační výpočet stáří trav C_4 75 milionů let. Nejnovější práce, která se souborně věnuje vzniku a vývoji rostlin C_4 , však hovoří o „pouhých“ 20–35 milionech let (u trav). Pro srovnání, nejstarší fosilie se zachovanou věncitou anatomii (znak současných trav C_4) je stará 12,5 milionu let. Od této doby můžeme jejich existenci snad považovat za prokázanou.

Dvouděložné druhy C_4 jsou však pravděpodobně ještě mladší a zdá se, že vznikají dodnes. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že zatímco celé rody travin jsou většinou buď C_3 nebo C_4 , u dvouděložných je to často v rámci jednoho rodu „namíchané“. Existují však, jak to tak bývá, výjimky. Např. dvouděložné laskavce jsou všechny C_4 , naproti tomu tráva *Alloteropsis semialata*, původem z Afriky, může být C_3 i C_4 . Krásným příkladem evolučního mládí dvouděložných je již zmíněný rod *Flaveria*. V něm najdeme jak zástupce C_3 a C_4 , tak druhy, které jsou „na půli cesty“.

Počet dnes známých druhů C_4 se blíží 10 000. Více než polovinu z nich tvoří trávy (lipnicovité – *Poaceae*, viz tab. I). (Eko)fyzio-

Zleva čirok černý (*Sorghum nigrum*), zemědělsky významný čirok (*Sorghum bicolor*) a kalužnice křivoklasá (*Eleusine coracana*), známá též jako korakan. Snímky © Romana Rybková.

Dochan (*Penisetum*) na jihu Španělska roste na náspu silnice u moře, tedy na místě, kde panují extrémní podmínky (prudké slunce, slaný vzduch i půda, minimum živin). Snímky © Romana Rybková.

logické vysvětlení jejich úspěšnosti však není tak jednoduché. Evoluční zjednodušení je následující: Metabolismus C_4 vznikl u trav dříve než u ostatních skupin. Proto měl víc času „vyladit se“, aby poskytoval maximální výhody. Navíc být travou je samo o sobě celosvětově extrémně úspěšná strategie bez ohledu na typ metabolismu. Opět není zcela jasné proč. U dvouděložných na druhou stranu překvapuje počet čeledí, ve kterých se syndrom C_4 objevil a objevuje.

Kdy si vegetace C_4 podmanila Zemi?

Jako se fotosyntéza C_3 a C_4 výrazně liší ve svém principu, liší se i ve volbě oxidu uhlí-

čitého s lehkým (^{12}C) a těžkým (^{13}C) izotopem uhlíku. Výsledkem je jejich odlišné zastoupení v biomase rostlin C_3 a C_4 , ale také ve fosiliích býložravců, kteří se jimi živili. K obrovské izotopové změně v zubní sklovině kopytníků a ve fosilizovaných skořápkách vajec pštrosů došlo na mnoha (tehdy) teplých místech světa před 8–5 miliony let. Tento zlom se obecně považuje za vítězství C_4 druhů v teplých travinných biotopech. Koncentrace CO_2 se však v oné době téměř nelišila od té dnešní. Před 15–5 miliony let se vzdušná koncentrace CO_2 navíc nijak dramaticky nesnižovala. Hlavní roli v postupném šíření vegetace C_4 tedy patrně sehrálo klima, které se postupně stávalo v mnoha částech tropů, subtropů a teplejšího mírného pásu sušší a sušší.

Největšího zvýhodnění se rostliny s pumpou CO_2 dočkaly během dob ledových. Přestože u nás převažovala tundra, blíže k rovníku se ochladilo jen málo. Navíc bylo mnohde sušší podnebí, což přispělo k dalšímu rozmachu druhů C_4 na šířícím se bezlesí. Přitom nešlo jen o šíření. Silný evoluční tlak (soudobá výhodnost „být C_4 “) nepochybně urychlil i vznik a vývoj nejmladších skupin C_4 , hlavně dvouděložných.

Svět před fenoménem C_4 a s ním

Protože i vědci rádi fantazírují, objevují se stále nové spekulace o tom, co rostliny C_4 zásadně změnily. Popularizujeme zde hypotézu nejdůležitější (z antropocentrického pohledu).

Možná jste si již uvědomili, že vítězné tažení trav C_4 , které pokryly většinu tropické a subtropické otevřené krajiny, spadá do počátků evoluce člověka. Většina antropologů míní, že by člověk nevznikl, kdyby jeho předkové nemuseli slézt ze stromů. Tato věc se stala v jižní a východní Africe, kolébce lidstva, právě v pozdním miocénu (před 8–5 miliony let), kdy vegetace C_4 poprvé nastoupila masově. Těžko můžeme tvrdit, že odlesnění, které donutilo primáty chodit po zemi, bylo způsobeno šířením těchto rostlin. Lesy by patrně ustoupily i bez nich – suchem. Nicméně krajina, ve které se naši předci po další miliony let pohybovali, byla z velké části C_4 . To mohlo jejich další vývoj nasměrovat.

Podle zubní skloviny fosilních hominidů (hlavně *Australopithecus africanus*) z doby před 3–2,5 miliony let se odhaduje, že podíl rostlin C_4 v jejich jídelníčku (ať už přímo nebo „prohnaných“ přes býložravce) činil nejméně 25 %. Soustavnější izotopové měření fosilí vývojových stupňů člověka však bohužel nemáme. Tyto vykopávky jsou tak vzácné, že jen málokdy bylo dovoleno brousit jim zuby pro izotopové analýzy.

Většinu evoluce tedy člověka provázely druhy C_4 , často v zapojené vegetaci. Je pravděpodobné, že nebýt jich, vypadáme a konáme dnes jinak.

Novinka z nakladatelství
PASEKA

knihkupectví
fišer

• PASEKA •

FRANK WILCZEK

Lehkost bytí aneb Bytí jako světlo

*O hmotnosti, éteru
a sjednocování sil*

váz., 304 stran, cena 350 Kč,
z angličtiny přeložil Jan Fischer

V posledním čtvrtstoletí se naše chápání nehlubší reality přírody radikálně změnilo. Jsme teď až svůdně blízko dlouho očekávanému průlomu – velkému sjednocení fundamentálních sil přírody. Vůdčí roli ve formulaci nově objevených zákonů a přístupů sehrál renomovaný fyzik a nositel Nobelovy ceny Frank Wilczek. *Lehkost bytí aneb Bytí jako světlo*, kniha přístupná, okouzlující i troufalá, předvádí vesmír, v němž hmota je bzukot podivné hudby, hmotnost nic neváží a prázdny prostor je mnohvrstevný, mnohobarevný supravodí. Poskytuje velkolepý nový pohled na náš fantastický vesmír a předvídá nový zlatý věk fundamentální fyziky.

Frank Wilczek (1951) je americký fyzik polsko-italského původu. V současnosti působí jako profesor na Massachusettském technickém institutu. Je nositelem Nobelovy ceny za fyziku a je považován za jednoho z nejvýznamnějších teoretických fyziků současnosti.

Knihu vydávají společně nakladatelství Argo, Dokořán a Paseka.

Nakladatelství Paseka, Chopinova 4, 120 00 Praha 2

tel.: 222 710 751-3, fax: 222 718 886, e-mail: paseka@paseka.cz, www.paseka.cz

Veškerou produkci nakladatelství Paseka obdržíte v Knihkupectví Fišer, Kaprova 10, Praha 1

INZERCE

V příštím pokračování si povíme něco o ekologii a rozšíření rostlin C_4 .